

МАКЕДОНСКА АКАДЕМИЈА
НА НАУКИТЕ — БИБЛИОТЕКА

S II 437

Л А С Н И К

НА ИНСТИТУТОТ ЗА НАЦИОНАЛНА ИСТОРИЈА

ГОД. XIV

БРОЈ 1

Одделен отпечаток

АЛЕКСАНДАР МАТКОВСКИ

УШТЕ ЕДНА МАРИОВСКА БУНА (1688/89 ГОД.)

СКОПЈЕ

1 9 7 0

5 1737

Д-р АЛЕКСАНДАР МАТКОВСКИ

УШТЕ ЕДНА МАРИОВСКА БУНА (1688/89 ГОДИНА)

Во историјата на македонскиот народ позната е Мариовската буна од 1564 година.¹⁾ За оваа буна не се знаело сè до 1933 година. Во оваа година истанбулскиот професор Ахмет Рефик за првпат објави еден турски документ со што ја запозна научната јавност со постоењето на оваа буна.²⁾ Во својата збирка тој избрал 99 документи, кои главно се однесуваат на Бугарија. Во уводот не напишал од каде ги зел овие документи, каде тие се чуваат и не дал ни факсимили, ни сигнатури на истите. Меѓутоа, подоцна е установено и сега се знае дека документите ги зел од фондот *Mühimme defterleri* што се чуваат во *Başvekaleti arşivi* во Истанбул. Документот бр. 9 од оваа збирка се однесува на споменатата Мариовска буна. Подоцна, овој документ се преведувал и преобјавувал. Во 1938 година Петар Мијатев на бугарски јазик го превел и го исползувал за пишување на статија.³⁾ По две години и Панчо Дорев истиот документ го преобјавува во неговата збирка на документи со погрешка во годината; место 1564 ставил 1565 година.⁴⁾ По Втората светска војна проф. Љубен Лапе напиша статија во која го исползува овој документ⁵⁾ цитирајќи го целиот онака како што го објавил Дорев, заедно со грешката во годината. Во исто време, со статија се јавил и проф. Д-р Воислав Радовановиќ кој дал и убификација на сите села што се споменуваат во документот, а кои, поради арапскиот правопис, не биле добро про-

1) Историја на македонскиот народ I. ИНИ Скопје, 1969. г. стр. 269—270.
 2) Ahmet Refik, Türk idaresinde Bulgaristan. Istanbul 1933, str. 11, dok. 9.
 3) Петъръ Миятевъ, Опитъ за въстание въ Македония презъ 1564 год. Македонски прегледъ, год. XI, кн. 1 и 2, София 1938, стр. 142—146.
 4) Панчо Доревъ, Документи изъ турските държавни архиви (1564—1872). III, стр. 2.
 5) Љубен Лапе, Прилог кон историјата на борбите на нашиот народ во XVI и почетокот на XVII век против турската власт. „Нов ден“, год. IV, бр. 5, Скопје 1948, стр. 26—39.

читани од Ахмет Рефик.⁶⁾ Убификацијата ја направил со теренски истражувања. За Мариовската буна пишувал и Димче Мире.⁷⁾ Осврт и дополнување на неговата брошура даде Стале Попов.⁸⁾ Во 1954 година Љубен Лапе повторно се јавува со статија за Мариовската буна.⁹⁾ Во оваа статија ја исправа грешката во годината и дава уште еден непознат документ што се однесува за оваа буна. Следната година, во издание на Институтот за национална историја, излезе збирка на турски документи во превод и редакција на Душанка Шопова—Бојаниќ.¹⁰⁾ Во оваа збирка е публикуван уште еден непознат документ за Мариовската буна и преиздадени се двата веќе познати и порано објавени документи за оваа буна.

Така, сè до 1954 година за Мариовската буна од 1564 година беше познат само еден документ, а од 1955 година познати се три документи. Врз основа на овој, еден, односно подоцна три документи, се знае за Првата мариовска буна од 1564 година.

Меѓутоа, досега не се знаеше за постоењето на уште една Мариовска буна во 1688/89 година т.е. 124 години по првата. Постоењето на уште една селска буна, макар и од локален карактер и со не широки размери во Мариово, која по својот интензитет и масовност не може да се мери со првата, покажува дека овој крај, кој во XVI и XVII век бил еден од најнепристапните и најизолираните краишта на Македонија, често се бунтувал и бил немирн. Географската положба на Мариово, помеѓу високи и шумовити планини, секако придонесе да се конзервираат низа специфични белези. Некои автори, во тој однос одат толку далеку што сметаат дека Мариово во XVI и XVII век уживало „земска автономија“ со „земски кметови“.¹¹⁾ Д-р А.

6) Д-р Вој. Радовановиќ, Селачка буна у Маријову у Македонији у другој половини XVI века. Зборник филозофског факултета — Београдски универзитет, кн. I, Београд 1948, стр. 293—308.

7) Димче Мире, Востанија и движења во Македонија во втората половина на XVI и почетокот на XVII век, Скопје 1951.

8) Стале Попов, Некои дополненија кон брошурата „Востанија и движења во Македонија во втората половина на XVI и почетокот на XVII век. „Нова Македонија“, 28 октомври 1951, стр. 4—5.

9) Љубен Лапе, Неколку податоци за Мариовско-Прилепската буна од втората половина на 16 век. „Стремеж“, бр. 5—6, Прилеп 1954, стр. 52—57.

10) Душанка Шопова, Македонија во XVI и XVII век. ИНИ Скопје, 1955, стр. 16—18, док. 6, 7 и 8.

11) Војислав Радовановиќ, Народна ношња у Маријову, Гласник скопског научног друштва“, кн. XIV, Одељење друштвених наука 8, Скопје 1935, стр. 107—179, кн. XV—XVI/9—10, Скопје 1936, стр. 127—208. С(тоилов), Мариово, Периодическо списание на

Стојановски, врз основа на турски документи, со право го негира постоењето на „земска автономија“ во Мариово, но не и евентуалното постоење на ограничената селска самоуправа.¹²⁾ Тврдењето на некои од авторите и на народната традиција дека Мариово имало „земска автономија“ сигурно доаѓа и од фактот што повеќе мариовски села или целото Мариово подолго време било хас и како такво уживало извесен феудален имунитет во турските документи наречен „serbestiyet“¹³⁾ кој имал сосема ограничен обем, а се изразува главно со тоа што во селата кои се хас не можеле да влезат државни функционери да конакуваат и да земаат храна и што во извесни случаи селаните биле ослободени од даноците наречени „tekâlifi şaka“¹⁴⁾ т.е. тешки даноци како што бил случајот и со мариовските села. Сербестиетот се огледал и во тоа што сите даноци, такси и приходи ги земал само поседникот на феудалниот посед наречен „mutasarrif“, т.е. не ги делел приходите со државата како што било случај со другите феудални поседи кои не биле сербест. Во таа смисла постоеле „сербест тимари“ и „сербест дирлици“.¹⁵⁾

Мариово како хас се споменува во многу документи почнувајќи од 1481 година. Во оваа година Мариово било хас на мирмиранот на Румелија.¹⁶⁾ При пописот од 1519 година било хас на големиот везир Мехмед-паша,¹⁷⁾ а при пописот од 1528/29 е регистриран како хас на султанот¹⁸⁾ Во дефтерот од 1544/45 мариовските села влегувале во хасот на везирот Мехмед-паша.¹⁹⁾ Во 1564/65 година, кога дошло до Првата Мариовска буна, мариовските села биле хас на „почитуваниот везир Мустафа-паша“,²⁰⁾ а во 1665 го-

Българското книжовно дружество, год. IX, кн. XLVII, Средец 1894, стр. 750—757. Еничаревъ, Възпоминания и бележки, София 1906 и Георги Трайчевъ, Мариово. София 1923.

¹²⁾ Д-р Александар Стојановски, Мариово во XV—XVI век. Југословенски историски часопис бр. 4/1964.

¹³⁾ Сербест значи слободен, ослободен, независен, автономен, самостоен.

¹⁴⁾ Текалифи шака — буквално значи тешки даноци. Со ова општо име се означувале сите оние даноци кои не наоѓале потврда во шеријатот. Поопширно за нив види во Zeki Pakalin, Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü, tom. III, str. 439.

¹⁵⁾ За сербест тимари, за сербест дирлици и за сербестиет воопшто поопширно види во Pakalin ц.д. стр. 177.

¹⁶⁾ Тапу дефтери Ном. 16, фотокопија 335.

¹⁷⁾ Defter-i mücmel № 73, фотокопија 60. Пири Мехмед-паша наречен уште „Карамани“ бил од Амасија. Голем везир бил од 1518 до 1523 год. За него види: M. Guboglu, Paleografia și diploma-tica turco-osmana. Studiu și album. Bukurești 1958, str. 97.

¹⁸⁾ Тапу дефтери №. 149, фотокопија 303, 304 и 305.

¹⁹⁾ Тапу дефтери №. 232, фотокопија 187.

²⁰⁾ Мухимме дефтери №. 5, заповед бр. 621.

дина овие села биле „еден од хасовите на големиот везир, кајмакам на Високата Порта Ибрахим-паша“.²¹⁾

Мариовските села ползувајќи се со сербестиеот не дозволувале во нивните села да конакуваат разни функционери. Меѓутоа, тие не го почитувале овој имунитет и често го нарушувале. Селаните реагирале на разни начини и со разни средства го бранеле ова одамна стекнато макар и ограничено право. Така во еден документ од 1665 година се вели дека селаните од повеќе мариовски села (Кокре, Галиште, Годјакново, Вепрчани, Пештани, Дуње и Кален) го напауштиле хасот и се разбегале во другите села, кази и градови иако како раја биле прикрупени за поседите на хасот. Со нивното бегане се нанесла голема штета на хасот кој оскудевал во работна рака. Причината за нивното бегане е што беглербегот, санџакбегот и другите функционери со многу придружници — коњаници конакувале во нивните села и покрај тоа што им земале бесплатно храна како: овци, јагниња, мед, масло и други производи, ги тормозеле и со барање на пари за текâlifi şaka. Бегането на селаните од споменатите села било во 1662, 1663 и 1664 година.²²⁾ Поради големите загуби што ги трпел хасот со бегането на селаните, војводата на хасот Ибрахим се жалел до Високата Порта и барал: 1) врз основа на сербестиеот да се забрани на функционерите со своите придружници да конакуваат во Мариовските села и 2) разбеганите селани принудно да се вратат во селата каде што се регистрирани како раја. Со наредба од април 1665 година, султанскиот Диван наредил да „не се вознемирува рајата со барање текâlifi şaka и со конакување, а рајата која се разбегала а била запишана во дефтерите на хасот принудно пак да се насели во старите места“.²³⁾

Бегането на селаните било мерка на притисок т.е. една форма на антифеудален отпор. Со самоволното бегане, селаните ги принудувале државните функционери да го почитуваат феудалниот имунитет таму каде постоел, а таму каде таков не постоел, феудалната експлоатација да се ограничи само во законски дозволените граници. Бегането на селаните од феудалните поседи било мошне успешен пасивен антифеудален отпор т.е. мерка која ги принудувала државните власти и феудалците да ја сведат експлоатацијата во границите на дозволеното и во границите на она што селаните

²¹⁾ Мухимме дефтери №. 95, фотокопија 1.

²²⁾ Исто.

²³⁾ Исто.

ните можеле да го издржат.²⁴⁾ Така селаните од мариовските села се служеле час со вооружен отпор (буни), час со пасивен отпор (бегства).

Покрај Мариовската буна од 1564 година, во турските документи се споменува уште една буна во 1668/69 година. За оваа Втора Мариовска буна нема директни податоци: кој бил непосредниот повод, ниту кои биле водачите на бунтот. Може само да претпоставиме дека покрај тешката и засилената експлоатација врз селаните и непочитувањето на феудалниот имунитет биле повод за буната. Во втората половина на XVII век Отоманската империја веќе била во опаѓање, се наголемувал притисокот врз рајата и се нарушувале феудалните норми кои дотогаш релативно се почитувале. Настојувањето на локалните функционери да ги наметнат даноците *tekâlifi şaka* и да грабаат храна од селата на мариовскиот хас, несомнено довело до протести и жалби најпрво до војводата на хасот, кој од посебен интерес во прво време се става на страната на селаните, потоа на кадијата во Прилеп и на крајот и на Високата Порта. Иако Диванот наредил да не им се бараат даноците *tekâlifi şaka* и да не им се грабаат селските производи поради познатата корупција која тогаш владеела во Отоманската империја, локалните функционери овие наредби не само што не ги почитувале, туку и ја наголемувале експлоатацијата врз селаните. Селаните од своја страна имале интерес да го бранат феудалниот имунитет — сербеститетот кој им пружал макар и ограничени привилегии, да се повикуваат на феудалните норми кои уште биле во сила и кои ги пропишала државата.

Како повод за чест отпор во овој крај не смее да се пренебрегне и фактот што ајдутството било традиција во овој шумовит и тешко пристапен крај. Овој факт не се крие дури и во турските документи, кои овде ги прилагаме во кои се вели дека „поголем дел од рајата на споменатиот хас се ајдути и арамии“²⁵⁾ или „зимиската раја на нахијата Мариово станала ајдути — разбојници“²⁶⁾ Како во Првата, така и во оваа Втора мариовска буна ајдутството е присутно пред буната во текот на истата и по неа. И со ова се потврдува дека ајдутството било постојанен придружник на разни буни, востанија и други форми на отпорот.

Сево ова довело до Втората мариовска буна од 1688/89 година. Во приложениот документ овде од ноември 1688 го-

24) Поопширно за бегањето на селаните види д-р Александар Матковски. Отпор селџака у Македонији против везивања за земљу у време турске владавине. Југословенски историски часопис бр. 1—2/1968, Београд, стр. 101—106.

25) Мухимме дефтери №. 98, фотокопија 3, док. бр. 4.

26) Мухимме дефтери №. 98, фотокопија 51, док. бр. 4.

дина се вели дека војводата на хасот Мариово, Мехмед, се жалел до Високата Порта дека „сета раја на споменатиот хас се бунтувала“.²⁷⁾ Понатаму тој објаснува дека голем дел од рајата на хасот се одметнала т.е. станале ајдути кои дејствувале во околицата на хасот, а исто така упаѓале и во самите поседи на хасот.²⁸⁾ За овој настан Високата Порта била обавестена од битолскиот кадија Сејјид Мехмед, каде војводата на хасот дошол да се жали. Султанскиот Диван на својата седница во почетокот на ноември 1688 година одлучил да испрати наредба до кадијата во Прилеп со цел да се фатат и казнат бунтовниците.

Една година подоцна т.е. во втората половина на септември 1689 година до Високата Порта стасале повеќе писма за настаните во Мариово. До неа испратиле извештаи скоро сите кадии или кадиските заменици — најбите што се наоѓале околу Мариово и тоа: кадијата на Велес, Билал; кадијата на Битола, Сејјид Мехмед; најбот на Воден, Мехмед; најбот на Прилеп, Мустафа и најбот на Тиквеш, Сами.²⁹⁾ Извештаите на овие кадии и најби засега ги немаме. Сепак од еден документ од втората половина на септември 1689 година испратен од Диванот до кадијата и ајаните на Прилеп можеме да видиме дека гореспоменатите кадии и најби во своите извештаи го напишале следното: „зимиската раја на нахијата Мариово која припаѓа на прилепската каза се буни, ги отворила бајраците, напаѓа на куќи во села и градови, убива луѓе, пљачка имоти и прави бунт“.³⁰⁾ Со оваа наредба Диванот наредил на кадијата и на ајаните од Прилеп да преземат мерки и да ја ликвидираат буната. Кога и како била ликвидирана буната засега не ни е познато. Новите истражувања во оваа насока сигурно би фрлиле поголема светлина на овие настани, а особено ако се пронајдат петте извештаи на горе споменатите кадии и најби.

Може да заклучиме дека Мариово, поради својата географско-економска (како хас) положба било често жариште каде зависно од времето и условите се комбинирал пасивниот (бегство) и вооружениот отпор (буни) и буната која започнала во 1688 година не само што не била угушена до втората половина на септември 1689 година, туку веројатно уште повеќе се раширила штом, овој пат, сите соседни кадии испратиле посебни извештаи до султанскиот Диван за настаните во Мариово.

Во мој превод од старотурски на македонски јазик прилагам три досега необјавени документи и тоа:

27) Мухимме дефтери №. 98, фотокопија 3, док. бр. 4.

28) Исто.

29) Мухимме дефтери №. 98, фотокопија 51, док. бр. 4.

30) Исто.

Селаните од Прилепскиот хас се разбегаа и се населува во другите села и градови бидејќи им се бараше многу даноци и храна

Мухиме дефтер 95,
фотокопија 1

Наредба до кадиите на Прилеп и...³¹⁾

Во шеријатскиот меџлис дојдоа жителите на селата Кокре, Годјак (ово) од Прилепска каза заедно со војводата Ибрахим — нека му се зголеми вредноста, кој е војвода на Прилепскиот хас, еден од хасовите на мојот голем везир, кајмакот на Високата Porta Ибрахим-паша — повишениот бог нека му го продолжи величието и соопштира дека селата на споменатиот хас се слободни³²⁾ и не треба никој од надвор да им се меша. Меѓутоа, господинот бег-лербег, санџакбегот и другите функционери заедно со многу луѓе и коњаници таму конакуваат и освен што им земаат бесплатно храна како овци, јагниња, мед, масло и други производи, ги тормозат и со барање пари за tekâlifi şaka иако немаат чесна наредба. Поради тоа, рајата на селата Брчани (Вепрчани), Пештани, Дуње и Кален од споменатите хасови која е од старина тука населена; во 1073 и 1074 година³³⁾ се разбега од селата, отиде и се насели во градчињата и селата на вашите кази. Кај нив отиде споменатиот војвода и бидејќи рајата која се разбега не сакаше да се врати, испрати преставка во која моли да се даде моја чесна наредба.

Поради тоа, се напиша (наредба) со услов, понатаму без чесна наредба да не се вознемирува споменатата раја со барање на tekâlifi şaka; рајата која избегала од споменатите села а запишана е во дефтерите на хасовите да се крене, да оди во старите села и во старите места пак да се насели.

Во првата декада на шеввал 1075 година (помеѓу 17 и 26 април 1665 година).

³¹⁾ Во документот е оставено празно место.

³²⁾ Во оригиналот „serbest olub“.

³³⁾ Т.е. помеѓу 16 август 1662 и 24 јули 1664 година.

Наредба до кадијата на Прилеп.

Битолскиот кадија Сејјид Мехмед испратил писмо и известил дека во шеријатскиот меџлис дошол Мехмед — нека му се зголеми вредноста — кој е војвода на хасот Мариово што припаѓа на прилепската каза, соопштил дека поголем дел од рајата на споменатиот хас се ајдути и арамии и дека ајдутите и разбојниците што се појавиле во околицата исто така доаѓаат (во хасот), дека сета раја на споменатиот хас се бунтува и дека (од нив) не можат да се заштитат и поднесе преставка со молба, по овој случај, да се издаде моја царска наредба.

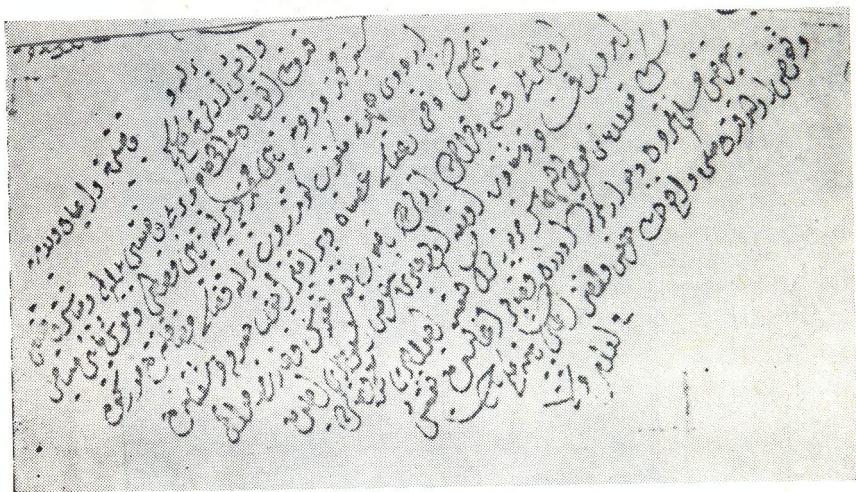
Се напиша (наредба), во кое и да е место ако се појават разбојници кои се наречуваат ајдути, со дозвола на шеријатот и во договор со вилаетското население да се фатат и да се казнат како што е потребно според шеријатот.

Во втората декада на мухаррем 1100 година (помеѓу 5 и 14 ноември 1688 година).

Документ бр. 3

Зимиската раја од Мариово се буни

Мухиме дефтер 98
фотокопија, 51, док. бр. 4

Документ бр. 3

Наредба до кадиите, вилаетските ајани и ишерлерите на Прилеп и ...

Кадијата на Велес, Билал, кој е пример меѓу кадиите и судиите; Сејјид Мехмед, кадија на Битола; Мехмед, наиб на Воден; Мустафа, наиб на Прилеп; Сами, наиб на Тиквеш испратиле писмо до мојата царска армија и известија дека зимиската раја на нахијата Мариово која припаѓа на Прилепската каза се буни, ги отворила бајраците, станале ајдути — разбојници, напаѓаат на куќи во села и градови, убиваат луѓе, пљачкаат имоти и прават бунт и разбојништва.

Вие, споменати наши господа, по овој случај ви се напиша наредба, откако ќе се направи тештиш (иследување) и истрага врз жителите на казите кои се во вашите околии и откако од страна на непристрасни муслимани од вашите кази ќе се испита вистинската положба на споменатите, да известите и соопштите.

Во првата декада на зилхице 1100 година (помеѓу 16 и 25 септември 1689 година).

R É S U M É

LA REVOLTE DE LA NAHI DE MARIOVO DE 1688 A 1689

L'histoire du peuple macédonien connaît une révolte surgie à Mariovo en 1564, mais les historiens ignoraient jusqu'à maintenant l'existence d'une autre révolte à Mariovo datant de 1688/89 c. d. 124 années après la première. L'existence d'une autre révolte villageoise, même qu'elle soit d'un caractère local, montre que cette région qui, au XVIe et XVIIe siècle était l'un des endroits les plus inaccessibles et les plus isolés de la Macédoine, était souvent en révolte et agitée. Cette révolte, aussi bien que les précédentes, était directement liée au mouvement des haïdouques en Macédoine.

En 1688, Mariovo était le has du Grand vizir Ibrahim pacha. Pour cette révolte, il existe trois documents turcs, pris du fond Mühimme defterleri des Archives de l'Etat à Constantinople. Dans ces documents, on dit que „tote la raïa de la nahi de Mariovo se révolte, hisse les drapeaux, attaque les maisons dans les villages et villes, tue les gens, pille leurs biens et provoque la révolte“. Cette révolte durera du mois de novembre 1688 jusqu'à la fin de l'année 1688.